

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

Egy szovjetizmus története: *kolhoz* és származékai

1. Bevezetés. Az egyes nyelvek szókészleti gyarapodása számos módon mehet végbe: szóalkotással, szóösszetételrel, szókölcsonnással, jelentésváltozással stb. (Erre vonatkozóan lásd pl. BÁRCZI 1958: 3–4; MINYA 2003: 59–66; ZSILINSZKY 2005: 618–631; FAZAKAS 2007: 121–197; stb.) Ezek természetesen nem minden esetben jelentik azt, hogy az „új” szó bekerül a standard nyelvváltozatba is. Gyakran – sőt az idegen vagy a kölcsön-
szavak kezdeti meghonosodási időszakában különösen – ezek csak a regionális, illetve a szaknyelvi vagy rétegnyelvi szinteken válnak ismertté. A nyelvet ért hatás azonban sohasem egynemű. Ez kétségtelenül igaz a magyar nyelvre is. Az egyes történelmi korszakok magas presztízsű nemzetközi nyelve (a latin, német, orosz, angol) mellett a szomszédos népek nyelvei is jelentős hatással voltak rá. A magyar nyelvre gyakorolt orosz nyelvi hatás ilyen értelemben kettősnek is tekinthető, hisz azon túl, hogy világhyelyi szereppel bír(t), több évtizeden keresztül szomszédsági viszonyban, illetve 1944–45-től 1989-ig igen intenzív kapcsolatban is állt a magyarral (a korszak nyelvi kapcsolatainak alakulásáról vázlatosan lásd ZOLTÁN 1993). Ugyanakkor mindenképp hangsúlyozni kell azt is, hogy az 1944. év végén a Szovjetunióhoz kerülő Kárpátalja magyar lakosságának regionális köznyelvét lényegesen erőteljesebb orosz hatás érte, mint a magyarországi nyelvváltozatokat.

A jelen írás keretein belül a szovjet mintára létrehozott kollektív gazdaságok (*kolhozok*), valamint az ott dolgozó munkások megnevezését és annak sokrétű voltát történetiségében, illetve a határon túli magyar nyelvváltozatok vonatkozásában is megpróbáljuk bemutatni.

2. A megnevezés eredetéről és magyar nyelvi meghonosodásáról. A kollektív gazdaságokat jelölő *kolhoz* az orosz *коллективное хозяйство* → *колхоз* szó átvétele, mely a kolhozosítás terjedése révén, a jelölt kategóriával együtt ún. xenizmusként (ezekről lásd pl. BAKOS 1991), kizárólag a szovjetunióbeli realitásra vonatkoztatva nemzetközi szóként ismert, alakváltozatait tekintve igencsak színes képet mutat. A magyar *kolhoz*, *kolchoz*, *kolkhoz*, *kolhosz*, *kolchosz*, *kolkhosz* alakváltozatokhoz hasonlóan például a szó az angol nyelvben is több formában ismert: *kolkhoz*, *kolkosz*, *kolkhos*.¹

A kolhozokban dolgozó parasztokat az orosz nyelvben a *колхозник* szóval nevezték meg, amely az orosz *коллективное хозяйство* → *колхоз*-ból a *-ник* szuffixum segítségével került megalkotásra. A megnevezést mára már az orosz nyelvben is az archaizálódott szovjetizmusok között tartják számon. A szó hamar ismertté vált a magyar nyelvterületen is, s így már az 1930-as évekből származó anyagokban is találunk az előfordulását igazoló adatokat.

Az Arcanum Digitális Tudománytárban fellelhető anyagok alapján azt figyelhetjük meg, hogy a magyarban korábban adatolható a többes számú, mint az egyes számú szóalak.

¹ Erre vonatkozóan lásd: <https://www.britannica.com/topic/kolkhoz> (2020. 04. 29.).

Az első, többes számú alak előfordulása egy kanadai kommunista újságban 1935-ben megjelenő íráshoz (Bebrits 1935: 4) köthető, ahol a szó rögvest két alakváltozatával is találkozhatunk: „Az agronom így kap kettős feladatot. Az egyik: gyomlálni, javítani a földet, a másik: kikapálni a babonás gazt a *kolchaznyikok* fejéből és a modern tudomány, elsősorban kísérli, technikai ismereteivel helyettesíteni.”² Majd pár sorral lejjebb: „A *kolchoznyikok* most nagy lendülettel vetik magukat az agrotechnika fortélyainak elsajátítására.” A *kolchaznyikok* alakváltozatra további példákat nem sikerült találni, így vélhetően ez az alak csupán egy egyszerű sajtóhiba nyomát rögzíti. A *kolchoznyikok* alakváltozat viszont még néhányszor előfordul az adatbázis szovjet vonatkozású anyagaiban, többek között a Magyar Nemzet 1941. március 20-i, a Gazdaság 1946. december 15-i és 1947. március 1-jei, az Útunk 1947. május 24-i lapszámaiban, illetve a Kék könyvek sorozat két, az orosz gazdaság és ipar fejlődésével foglalkozó kötetében is (NAGY 1941; MARKOS 1945).

Az egyes számú *kolchoznyik* alak első előfordulása a Kelet Népe RÉZLER GYULA (1940) könyve kapcsán íródott cikkéhez kapcsolódik, melyben a szerző (b. j. azonosítással) a szó még szokatlan, idegen voltára utaló idézőjel használata mellett a következőképp fogalmaz: „Kíváncsinos lett volna a most már kollektív farmban dolgozó »kolchoznyik« életét részletesebben is elemezni.”

Felmerülhet az olvasóban a kérdés, hogy miért is szerepel az említett példákban a szó *ch*-val irt formában, amikor a *kolhoz* szó esetén napjainkban nem ez a megszokott írásmód. Ugyanis, mint ismeretes, az MTA 1950-ben úgy szabályozta az orosz átírást, hogy az orosz *x* magyar *h*-val írandó át, s ez így került be A magyar helyesírás szabályai 1954. évi 10. kiadásába (vö. ZOLTÁN 1978).

A kérdésre a választ ERDŐDI JÓZSEF (1949: 327) írásában találhatjuk, aki az orosz *x* jelölése kapcsán az alábbiakat fogalmazta meg: „Mivel ezt a *ch* hangot idegeneredetű szavainkban használjuk, azt javaslom, hogy tartsuk meg a megkülönböztető *ch* jelölést is. Pedagógiai szempontból is lényegesnek vélem a *ch* jelölést, mert az orosz órákon hangoztatjuk, hogy az orosz *h* hang eltér a magyartól, figyelmeztessük erre az írásképpen is olvasóinkat”, egyértelműen leszögezve azt, hogy ő kitart „a *ch* ajánlat mellett: *колхоз* – *kolchoz*”, stb. esetekben. Mint láttuk, az MTA nem ERDŐDI javaslatát fogadta el.

Természetesen az orosz átírás korábbi szabályozatlansága folytán a szóval, a *kolhoz* szóhoz hasonlóan, *kolhoznyik* alakváltozatban is találkozhatunk. Sőt, a *h*-s alakváltozatot korábbról is sikerült adatolni, mint a fentebb már bemutatott *ch*-s változatát. A Kanadai Magyar Munkás 1933. november 2-i szám Teli Hombár című írásában (Bebrits 1933: 7) háromszor is előfordul a szó, pl. az alábbi mondatban: „A jómódhoz jutott *kolhoznyik* szíve kíváncsága szerint vásárolhat mindent, ami neki tetszik.” S bár az adatbázis anyagai alapján (ami a jelenleg elérhető közel 27 millió folyóirat- és újságcikk révén igen tetemesnek nevezhető) a szóalak kapcsán csupán 74 előfordulásról beszélhetünk, azt azért mindenképp fontos lehet megjegyezni, hogy az idézett adatbázisban az utolsó előfordulása a Holmi egy 2012-ben megjelent íráshoz köthető (Noszkai 2012: 728), az alábbi szövegrészben: „Zoltán, Te a legszebb urbánus hagyományokkal lettél népi, s talán azért érezted és értetted meg oly tökéletesen, hogy a parasztság urbánus akar lenni. Nem proletár, nem polgár, nem *kolhoznyik*: urbánus!”

² Írásunkban a példamondatokat az eredeti helyesírás megtartása mellett közöljük.

A TESz. (2: 526) a *колхоз* szó kapcsán említést tesz arról is, hogy az orosz *x* helyettesítése a magyar alakváltozatok szóbelseji *h*-ja és *k*-ja formájában realizálódik. Ez alapján tehát azt lehetne feltételezni, hogy analógiás alapon ez érvényesül a *kolhoznyik* szó esetén is, azaz létezik egy *kolkoznyik*³ alakváltozat is. Az adatbázis anyagaiban viszont ilyen alakváltozatot nem sikerült találni.

Az alakváltozatok sokrétősége az orosz és magyar nyelv hangtani sajátosságainak eltérése révén ennyivel természetesen nincs teljes körűen bemutatva. Vannak ugyanis olyan írások is, amelyek figyelmen kívül hagyva az orosz *h* kiejtésbeli palatalizációját, a magyar alakot is *n* alakos formában szerepeltetik, s erre a megoldásra a fentebb már bemutatott *ch*-s és *h*-s alakváltozatok esetében egyaránt találhatunk példákat. Bonkáló Sándor (1932: 357) a Katolikus Szemle 1932. évi 5. számában közölt írásában, egy idézett szovjet párt-határozat szövegének fordításában például az alábbi mondatot olvashatjuk: „A *kolchoznik* (a kollektívált földeken dolgozó paraszt) a szocializmus tudatos építője.” Míg a korábban egy másik alakváltozat kapcsán már idézett Teli Hombár című írásban (Bebrits 1933: 7) ezzel az alakkal találkozhatunk: „Ha jó kedvel dolgozik a *kolhoznyik*, meg is van annak a nyoma.” A Bonkáló által használt *kolchoznik* alakváltozat az adatbázis anyagaiban való keresés során három, míg az utóbbi idézetben szereplő *kolhoznyik* tizenöt további találatot eredményezett. Az *n* betűs alakváltozatok esetében – bár csak egyszeri előfordulásként, s ott is egy hajó megnevezéseként – már találtunk *k*-s alakváltozatot is. A Pesti Napló 1932. július 10-i számában (Tobenkin 1932: 36) olvashatjuk az alábbi szövegrészt: „Annyi bizonyos, hogy ezidén 7 darab merevrendszerű kormányozható léghajó van munkában. Nevük: Lenin, Stalin, Öreg bolsevista. Pravda, Klim Vorosilov, Osoaviakim⁴, *Kolkoznyik*. Szóval szovjetvezérek és intézmények. A hét léghajó együttes neve: »Lenin-rajc«.”

A magyar fül számára idegen hangzású kölcsönzés mellett természetesen találhatunk magyarosított megnevezéseket is. Ezek között szerepel például a magyar *kolhozista* megnevezés, mely a magyar nyelvben az elsősorban idegen szavakhoz járuló *-ista* mellék- és főnévképző (erről részletesen lásd: GYALMOS 1933; T. SOMOGYI 2011) segítségével került megalkotásra, olyan szavak mintájára, mint például az *egyetemista*, *forgalmazista*, *irodista*, *polgárista*, *zongorista*.

A szó első magyar nyelvi előfordulásának (ugyancsak az Arcanum Digitális Tudománytár anyagai alapján) a Kanadai Magyar Munkás 1935. március 8-i számában Leszállítják a dolgozók adóit az U.S.S.R.-ban címmel (a szerző megjelölése nélkül) közölt újságcikk anyaga tekinthető, melyben ezt olvashatjuk: „De lényegesen leszállították minden munkás, hivatalnok és *kolhozista* adóját is.” Fontos lehet ugyanakkor megjegyezni azt is, hogy a szóalak használata az angol nyelvben ma historizmusként ismert *kolkhozist* alakváltozat mintájára is történhetett. A korabeli angol nyelvű sajtóból ezt igazoló példát ezidáig nem sikerült adatolnunk, azt azonban a Szovjetunióknak a cikk címében szereplő angol *U. S. S. R.* rövidítése egyértelműen jelzi, hogy az ismeretlen szerző angol nyelvű forrásból dolgozott.

³ A szláv *ch* > magyar *k* megfelelésről újabban lásd GALAC 2017: 354.

⁴ Megjegyzendő, hogy az *Osoaviakim* nevű szervezetről elnevezett léghajó nevében is *k*-val írták át az orosz *x*-t és *s* betűvel a cirill *c*-t (mint egyébként a *Stalin* névben is), ami arra utal, hogy a fordítás nem közvetlenül oroszból, hanem feltehetőleg angolból (*kolkhoznyik*) készült (a szerző oroszországi születésű amerikai újságíró), tehát az orosz palatalizált [n'] hangot magyar *n*-nel viszszaadó alakok nemcsak az orosz írásképen, hanem a közvetítő nyelvek (német, angol, francia) írásképen (és ennek megfelelő kiejtésén) is alapulhatnak, mint a *Lenin* név esetében is.

A *kolhozista* szó magyar nyelvi elterjedtségét jól mutatja, hogy az adatbázisban való keresés közel 3700 találatot eredményezett. A szó archaizálódását jól mutatja az, ha kor-szakokra vonatkozó kereséseket végzünk: az 1960–1979 közötti időszakban 1482 találat, az 1980–1999 közötti időszakban 101 találat, míg a 2000 utáni időszakból már csak 24 találat. Legutóbbi előfordulása 2015-ben volt, bár akkor még összesen három alkalommal.

A képzett szóalak mellett több, az orosz szó pontos jelentését tükrözni kívánó hibrid kölcsönszó is intenzív használatnak örvendett az elmúlt évszázad során. Ezek között említ-hetjük meg például az eredeti jelentést teljességgel visszaadó *kolhozparaszt* megnevezést, mely ugyancsak az 1930-as évekből adatolható elsőként (lásd a Kanadai Magyar Munkás 1934. július 26-i számát). Ugyancsak a kolhozban dolgozók megnevezéseként funkcionált a *kolhoztag* – több mint ötezer találattal –, mely a megnevezések közül a legkorábbi előfor-dulása a magyar nyelvben. Első előfordulása ugyanis a Kassán megjelenő Munkás című napilap 1928. június 28. számához kapcsolódik.⁵ Az előzőekhez képest sokkal kevésbé elterjedt *kolhozmunkás* (összesen 224 találat, az első előfordulás 1940-ből) megnevezést sem hagyhatjuk ki a felsorolásunkból. Végezetül pedig még mindenképp érdemes arról is említést tenni, hogy az utóbb felsorolt megnevezések mindegyike esetén adatolhatunk -sz-szel írt változatokat is. Azaz létezik *kolhoszparaszt*, *kolhosztag*, *kolhoszmunkás* is.

Amint azt a fentebb bemutatott adatok is szemléltetik, az orosz hatásra megjelenő szovjetgazdaságokban tevékenykedő személyek magyar nyelvi megnevezése igen sok-rétű. Ezek között találhatunk olyanokat is, amelyek közvetlen kölcsönszóként *kolchoznyik*, *kolhoznik*, *kolkoznyik*, *kolchoznik*, *kolhoznik* formában kerültek átvételre. A *kolhozista* révén van olyan változata is a megnevezésnek, amely a magyar nyelvben képzett szó-alak, és vannak a *kolhozparaszt*, *kolhoztag*, *kolhozmunkás*, *kolhoszparaszt*, *kolhosztag*, *kolhoszmunkás* formájában létrejött hibrid kölcsönszavak is.

3. A szó használata a kárpátaljai és más határon túli magyar nyelvváltozatok-ban. Az 1900-as évek második felében szovjet mintára Európa számos országában ala-kultak szövetkezetek, melyek országonként típusaikban és nevükben is számos eltérést mutattak (erről lásd ERDEI 1959/1977). Fontos lehet azonban azt is megjegyezni, hogy mivel a szovjet típusú mezőgazdasági üzem elnevezése Magyarországon nem a *kolhoz*, hanem a *termelőszövetkezet* (röviden *téesz*) lett, mindezek az elnevezések a magyaror-szági standardban xenizmusok maradtak.

Ugyanakkor a kárpátaljai magyarok körében a helyzet teljesen más volt. Esetükben a kolhozok a mindennapok szerves részét képezték, melyek a létrehozásuk viszontagsá-gait követően (erről lásd pl. DUPKA 2014: 75–89; MOLNÁR D. 2015), több évtizeden át a helyi lakosság túlnyomó többségének a megélhetését is biztosítani voltak hivatottak. Így a *kolhoz* szó és a hozzá tartozó különböző származékok a nyelvhasználat szerves részét képezik, még annak ellenére is, hogy a szovjet időszak során megalkotott neologizmusok napjainkban, a kolhozok a 2000-es évek fordulóján bekövetkező felszámolása után a kár-pátaljai magyar köznyelvben is historizmusokká váltak, s fokozatosan archaizálódnak.

⁵ Ezen előfordulások kapcsán hangsúlyozni kell azonban azt is, hogy ezeknek a külföldi anya-goknak a magyarországi úzusra gyakorolt hatása 1945 előtt kétséges, ugyanis mivel 1919 után Ma-gyarországon be volt tiltva a kommunista agitáció, így a nyíltan kommunista lapok legálisan be sem kerülhettek az országba.

A *kolhoz* szó használatát igazolják a Beregszászi járás területén végzett kutatási folyamat (lásd GAZDAG 2017) során adatolt példamondatok is:⁶ „Meggzúnt a *kolhoz*, má oda se lehet menni dógozni.” (71_MEZŐKASZONY_1962_NO_AnyTR); „Épp megalakult a *kolhoz*, hát beálltam” (Kárpáti Igaz Szó, 2009. október 29.); „A traktoristáknak a *kolhozban* főztek ebédet, és megszervezték annak kihordását a mezőre.” (Kárpátinfo, 2012. április 16.); „A katonai szolgálatomat követően 1982-től a helyi *kolhozban* dolgoztam.” (Beregi Hírlap, 2011. február 26.); „A *kolhoz* és a szovjethatalom ellen irányuló agitáció terjesztésével vádolták meg.” (Beregszász, 2010. október 12.); „Palágyból a Sztalinút *kolhoz* küldött oda.” (Zelei 2001: 17; 18; 19; 20; 21; 26; 43; 48; 49; 55; 56; 61; 69; 77; 78; 79; 83; 103; 153; 154; 155; 206; 248; 252; 256; 257; 264). Adatolva még: KMNySz. 1: 498.

A szó természetesen a kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban is számos hibrid kölcsönszó alapjául szolgál. Ilyenek például: a *kolhoziroda* („Én húsz évet dógoztam a *kolhozirodába*.” [208_DEDA_1952_NO_ANYTR]; „Visszakerült egyházközségünk tulajdonába a parókiánk, amelyben korábban *kolhoziroda* és községháza, valamint orvosi rendelő is működött.” [Kárpátalja, 2011. június 17.]; „Amikor 2005-ben árverésre bocsátották az egykori makkosjánosi *kolhoziroda* épületét, nem sokat tétováztam, megvásároltam.” [Kárpáti Igaz Szó, 2010. november 15.]; „Az egykori *kolhozirodát* újítottuk fel.” [Kárpátinfo, 2009. szeptember 27.]; „Balázsér egykori főutcájának rendbehozatalát 2008-ban kezdték el, a volt *kolhoziroda* privatizációjából származó bevételből.” [Beregi Hírlap, 2010. július 12.]; a *kolhozrendszer* („Ezt folytattuk ezerkilencszáznegyvenkilencig, amíg a *kolhozrendszer* be nem jött.” [210_DEDA_1931_FERFI_AnyTR]; „A szovjet *kolhozrendszer* évtizedekre tönkretette a szövetkezeti gazdálkodási forma hitelét a régióban.” [Kárpátalja, 2011. november 18.]; „Így volt ez a régi *kolhozrendszerben*, s nincs ez másként ma sem.” [Kárpáti Igaz Szó, 2012. március 12.]; „Sikerült eltávolítani a város területéről a *kolhozrendszerből* visszamaradt veszélyes hulladékokat.” [Beregszász, 2010. november 30.]); a *kolhoztanya* („Közel vót hozzá egy *kolhoztanya*.” [204_DEDA_1923_N_AnyTR]); a *kolhoszhegy* („Nagyapám vincellér volt a *kolhoszhegyen*.” [65_KASZONY_1965_FERFI_AnyTR]); és a *kolhozautó* („Pakoltuk nemcsak a *kolhozautók*, hanem más organizációk kocsiit is.” [67_KASZONY_1954_FERFI_AnyTR]) szavak.

Természetesen Kárpátalján sem csupán az intézmény megnevezésére és a hozzá kapcsolódó fogalmak, eszközök azonosítására szolgált a szó, illetve az abból létrehozott származékok. Az itt dolgozó személyek megnevezésére ugyancsak a szó származékait használták. Így például a *kolhozista* alakkal is gyakran lehet találkozni: „Minden *kolhozistának* adtak két hektár földet.” (311_GUT_1919_NO_AnyTR); „Később kórházi kisegítő lett, majd *kolhozista*.” (Kárpáti Igaz Szó, 2008. október 2.); „Késpénzhez pedig először majd csak hat-nyolc év múlva jutottak a *kolhozisták*.” (Kárpátinfo, 2010. március 7.). Érdekes viszont az, hogy a magyar standardban xenizmusként megjelenő *kolhoznyik* alak a kárpátaljai magyar nyelvváltozatokból csupán egy futballcsapatot azonosító tulajdonnévként adatolható: „A *Kolhoznyik* labdarúgócsapat megszerezte az országos bajnok címet a mezőgazdasági egyletek között, a Zápszonyi Kalász labdarúgói pedig a Szovjetunió ezüstérmesei voltak a Kalász labdarúgó-sportegylet csapatai körében.” (Beregi Hírlap, 2003. augusztus 30.). Ezen túl több hibrid kölcsönszói forma is él a *kolhozban* dolgozó személyek megnevezéseként, pl. a *kolhoztag* („Édesapám és édesanyám *kolhoztag* volt.” [97_

⁶ A bemutatott példamondatok élő- és sajtónyelvi, szépirodalmi forrásokból, internetes felületek, illetve ellenőrző nyelvészeti vizsgálatok anyagaiból lettek adatolva.

Batyú_1949_No_ANyTR]), a *kolhozelnök* („*Kolhozelnök* vót.” [57_KASZONY_1925_FERFI_ANyTR]; „Három gyermekkel utcára tette a papnét a *kolhozelnök*.” [Kárpátalja, 2008. december 25.]; „Egészen fiatal koromban sofőrködtem, két *kolhozelnöknek* is én voltam a pilótája.” [Kárpáti Igaz Szó, 2012. december 30.]; „A *kolhozelnök* megígérte, hogy aki leadja a tehenét, minden nap kap egy liter tejet a kolhoztól önköltségi áron.” [Kárpátinfo, 2012. július 8.]; „Ezen a vidéken nagyon sokat rontott a kolhozrendszer, és ezt függetlenül attól mondom, hogy én is *kolhozelnök* voltam.” [Beregi Hírlap, 2010. november 27.]; „A *kolhozelnök* elmondta, hogy a falvakban napról napra nőtt a nyugtalanság.” [Beregszász, 2011. április 27.]); a *kolhozsofőr* („Az egész *kolhozsofőrök*, akik jöttek a számoszvalók.” [67_KASZONY_1954_FERFI_ANyTR]), illetve a kolhozokban dolgozó munkacsoportok azonosítására szolgáló *kolhozbrigád* („És akik értettek valamihez azokat a *kolhozbrigádból* elvitték Csernobilba.” [467_CSONKAPAPI_1931_No_ANyTR]).

Az egyes határon túli magyar közösségek, az állami hovatartozásuk függvényében a *kolhoz* megfelelőjeként létrejött és működő intézményeket is más-más néven ismerték.

Romániában a megfelelő intézmény neve például a *kollektív* volt, lásd pl. „Nagyon sok embert vonzottak a marosvásárhelyi nagyüzemek, gyárak. Ekkor még a *kollektív* sem működött »teljes gözzel«. De 1962-re aztán már befejezték a kollektivizálás folyamatát tűzön-vízen át” (NEMES 2012: 54). Ezzel párhuzamosan ugyanakkor használatos volt az orosz nyelvi eredetű *kolhoz* kölcsönszó is: „A kúria tornácán, a *kolhoz* székházában néztük az eget...” (Romániai Magyar Szó, Színkép melléklet, B. oldal. 2002. november 28.). A *kollektív*-ben dolgozókat pedig *kollektivistá* névvel illették a romániai magyar közösségben, pl. „Például, az állam 80 banit fizetett az általuk termelt búza kilójáért, majd visszaküldte a korpát, melynek kilóját 1 lejben vásárolhatta meg a *kollektivistá* tehene, malaca részére.” (Romániai Magyar Szó, 2001. szeptember 26. 5).

A Szlovákiában élő magyar közösség nyelvében az adott intézményt viszont *EFSz* (Egységes Földműves Szövetkezet) jelölte: „A szocializáció bizonyos helyi szinten megvalósuló betetőződését jelentette a III. típusú *Egységes Földműves Szövetkezetek (EFSz)* megalapítása 1949-ben.” (KÓNYA szerk. 2013: 497). A magyar nyelvi megfelelővel párhuzamosan használatos volt a kölcsönszói változata is, azaz a *JRD* (Jednotné Roľnícké Družstvo): „A Vöröslobogó egységes földműves szövetkezet, mint később megtudtuk, Szlovákia legjobban gazdálkodó *JRD*-je.” (Fejér Megyei Hírlap, 1957. december 12. 3). Az itt dolgozókat pedig *jéerdés* néven említették: „Hajnalonta kelt, és a morcos tekintetű *jéerdés* munkásokkal utazott a helyi szövetkezetig” (Kálmán 2011: 28).

A romániai és szlovákiai magyar nyelvváltozatokban használt megnevezések megtalálhatók a Termini magyar–magyar szótár és adatbázisban is⁷, amely egyúttal azt is jól szemlélteti, hogy a megnevezések általánosan elterjedt, közhasználatú szavak az adott régiókban, illetve azt is, hogy ezek, a megnevezett intézményi struktúra felszámolódása, átalakulása révén, napjainkban már régiesnek, történeti jellegűnek minősülnek.

Összefoglalásként tehát elmondható az, hogy a *kolhoz* és a hozzá kapcsolódó szócsalád magyar nyelvi megjelenése, illetve abban történő továbbfejlődése jóval a szovjet megszállás előtti évtizedekre tehető, s a két nyelv típusából fakadó eltérések révén sokszínű képet mutat. A szó ugyanakkor mintául is szolgált. Ugyanis, amint azt FEJES LÁSZLÓ 2014-es cikkében is olvashatjuk, a magyar nyelvben a szóösszevonás „orosz hatásra terjedt el”.

⁷ <http://termini.nyud.hu/htonline/htlista.php?action=search> (2020. 04. 29.).

Kulcsszók: magyar nyelv, orosz nyelv, nyelvi kapcsolat, idegen nyelvi hatás, szovjetizmus, kollektív gazdaság.

Hivatkozott irodalom

- BAKOS FERENC 1991. Az idegen szavak egy sajátos csoportja: a xenizmus. *Magyar Nyelv* 87: 306–312.
- BÁRCZI GÉZA 1958/2013. *A magyar szókincs eredete*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Bebrits Lajos 1933. Teli Hombár. *Kanadai Magyar Munkás* 5/17. (1933. november 2.) 7.
- Bebrits Lajos 1935. Egy agronom beszél. *Kanadai Magyar Munkás* 6/89. (1935. június 4.) 4.
- Bonkáló Sándor 1932. Képek a szovjetorosz irodalomból. *Katolikus Szemle* 46/5: 357–362.
- DUPKA GYÖRGY 2014. *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991)*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 232. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.
- ERDEI FERENC 1959/1977. *Erdei Ferenc összegyűjtött művei. Mezőgazdaság és szövetkezet*. Akadémia Kiadó, Budapest 1977.
- ERDŐDI JÓZSEF 1949. Orosz szavak (tulajdonnevek) átírása. *Magyar Nyelvőr* 73: 320–331.
- FAZAKAS EMESE 2007. *Bevezetés a magyar nyelvtörténetbe. Nyelvi változások, a magyar helyesírás és szókincs története*. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár.
- FEJES LÁSZLÓ 2014. Mit adtak nekünk a szovjetek? *Nyelv és Tudomány* 2014. április 4. <https://www.nyest.hu/hirek/mit-adtak-nekunk-a-szovjetek> (2020. 09. 16.)
- GALAC ÁDÁM 2017. *Komor és komoly* szavunk lehetséges szláv eredetéről. *Magyar Nyelv* 113: 350–356.
- GAZDAG VILMOS 2017. *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban*. Doktori értekezés, kézirat. ELTE, Budapest.
- GYALMOS JÁNOS 1933. Latin eredetű képzőink. *Magyar Nyelv* 29: 221–235.
- Kálmán Gábor 2011. Reggeltől estig. *Palócföld*. 57/1: 27–30.
- KMNySz. = LIZANEC PÉTER – HORVÁTH KATALIN, A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára 1–2. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 2012.
- KÓNYA PÉTER szerk. 2013. *Királyhelmece története*. Az Eperjesi Egyetem kiadványai, Prešov.
- MARKOS GYÖRGY 1945. *Az orosz ipar fejlődése Nagy Pétertől – Sztálinig*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest.
- MINYA KÁROLY 2003. *Mai magyar nyelvújítás. Szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszerváltozástól az ezredfordulóig*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 16. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- MOLNÁR D. ERZSÉBET 2015. *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiában (1944–1953)*. Doktori értekezés, kézirat. Debreceni Egyetem, Debrecen.
- NAGY IVÁN EDGÁR 1941. *Szovjet-Oroszország kollektív mezőgazdasági termelése*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest.
- NEMES GYULA 2012. *Marosszentgyörgy történetéből*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely–Marosszentgyörgy.
- Noszkai Gábor 2012. Szellemi életre kelni. *Holmi* 24/6: 721–733.
- RÉZLER GYULA 1940. *A paraszt Szovjet-Oroszországban*. Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest.
- T. SOMOGYI MAGDA 2011. Janurik Tamás, Magyar képzőszótár. A mai magyar köznyelv képzőváltozatai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. *Magyar Nyelv* 107: 227–232.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- Tobenkin, Elias 1932. Jóllakott hadsereg és éhes nép. *Pesti Napló* 83/157. (1932. július 16.) 36.
- Zelei Miklós 2001. *A kettézárt falu*. Dokumentumregény Adolf Buitenhuys fényképeivel. Második kiadás. Ister Kiadó, Budapest.

- ZOLTÁN ANDRÁS 1978. Az orosz szavak és tulajdonnevek magyar átírásának vázlatos története 1954-ig. *Studia Russica* 1: 59–72.
- ZOLTÁN, ANDRÁS 1993. Wpływ języka rosyjskiego na język węgierski w latach 1944–1991. In: STANISŁAW GAJDA red., *Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w krajach Europy Środkowej i Wschodniej: materiały konferencji z 23–25 IX 1992 r.* WSP, Opole. 149–151.
- ZSILINSZKY ÉVA 2003. Szókészletértéket. In. KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelv-történet*. Osiris Kiadó, Budapest. 618–631.

The history of a Sovietism: *kolkhoz* and its derivatives

The effects of foreign languages on various languages are quite diverse. Undoubtedly, this is also true for the Hungarian language. In addition to the highly prestigious international languages of each historical period (Latin, German, Russian, English), Hungarian was also significantly influenced by the languages of neighboring peoples. In this sense, the influence of the Russian language on Hungarian can be considered to be twofold, because in addition to its role as a world language, for several decades it was in a neighborhood relationship, and from 1944–45 to 1989 it was in a very intensive relationship with the Hungarian language. In this paper, we try to present the names of collective farms (*kolkhozes*) created on the Soviet model and the names of jobs people performed there, as well as the diversity of the names.

Keywords: Hungarian language, Russian language, language connections, foreign language effects, Sovietism, collective farm.

GAZDAG VILMOS

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

SZEMLE

Nyelvrokonságunk enciklopédiája

MATICSÁK SÁNDOR, A magyar nyelv eredete és rokonsága. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020. 590 oldal

Kezdetben volt a „Nagy Zsirai”, ZSIRAI MIKLÓS még 1937-ben megjelent Finnugor rokonságunk című könyve, amely minden akkor tudható információt tartalmazott az uráli népekről és a finnugor tudományok történetéről (ZSIRAI 1937). Hiánypótló jellegét felismerve ZAICZ GÁBOR 1994-ben faksimile kiadásban újra megjelentette (ZSIRAI 1937/1994), kiegészítve az első megjelenés óta eltelt közel hat évtizedben bekövetkezett változások adataival. („Nagy Zsirai”-nak pedig azért nevezték, mert ERDŐDI JÓZSEF jóvoltából az 1960-as években megjelent az ún. „Kis Zsirai”, amely egyetemi jegyzetként röviden összefoglalta a „Nagy Zsirai” alapján a finnugor népekről szóló legfontosabb tudnivalókat [ERDŐDI 1967].)